

Kürt-Nasturi İlişkileri ve Ağa Petros'un "Özerk Asuri Devleti Projesi" (1919-1923)

*Kurdish-Nestorian Relations and Ağa Petros's
"Autonomous Assyrian State Project"*

Levent Ayabakan*

Öz

İngiltere I. Dünya Savaşı sonrasında İran'da ve Irak'ta önemli bir askeri güce sahipti. Bu süreçte İngiliz yetkililer Kürtlere, Ermenilere ve Nasturilere devletleşmeleri sürecinde siyasi destek sözü veriyorlardı. İngilizlerin işgal muntıkasının güvenliğini sağlamak amacıyla Türkiye, İran ve Irak sınırlarının keşiştiği coğrafyada özerk devlet kurma planları farklı etnik unsurlar arasındaki ilişkilerin bozulma sürecini hızlandırmakla birlikte Kürtler ve Nasturiler arasındaki münasebetlerin bozulmasında da etkili olmuştu. Ağa Petros'un Süryani, Keldani, Yakubi, Nasturi, Maruni toplumlarını bir araya getirerek, Asuri Devleti adı altında birleştirip tek bir millet oluşturma gayretleri de Kürtler ve Nasturiler arasında devletleşme isteği doğrultusunda oluşan rekabetin bir sonucuydu.

Anahtar Kelimeler: Nasturi, Asuri, Kürt, Ağa Petros, Mar Şem-un.

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi. (leventayabakan@gmail.com)

Abstract

England had an important military power on Persia and Iraq after World War I. In this period, English authorities politically promised the Kurds, Armenian and Nestorians to make them states. Their plans to establish an independent state where the borders of Turkey, Iran and Iraq intersected to secure the invasion region of the English accelerated the corruption of relationships of various ethnical groups and affected the corruption of relationships of the Kurds and the Nestorians. Effort by Aga Petros to establish one nation by bringing Assyrians, Kheldanis, Yaqubis, Nestorians and Marunî communities was a result of the rivalry between the Kurds and the Nestorians in accordance with the desire for becoming a state.

Keywords: Nesturians, Assyrians, Kurds, Aga Petros, Mar Şem-un.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Nasturilik esasen bir ırk olarak görülmeyip, dini bir unvan olarak değerlendirilmekteydi. Bu unvan ilk olarak 428 yılında İstanbul Patrikliği'ne tayin edilmiş, Nastur Piyos'un kurucusu olduğu mezhebin mensupları için kullanılmıştı. Nasturilik zamanla Doğu'da taraftar bularak Çin, Hindistan ve Moğol İmparatorluğu sınırlarına kadar yayılmış, merkezi Meraga olmak üzere Doğu Patrikliği oluşturulmuş ve Nasturi havarilerinden Şem-un'a evliya anlamına gelen "Mar" ön adının eklenmesiyle oluşan "Mar Şem-un" adı Nasturilerin dini ve siyasi liderlerinin unvanı haline gelmişti.¹

Nasturiler farklı coğrafyalarda, bölgesel adlandırma farklılıklarının yanı sıra Hristiyanlığın farklı mezheplerine ve cemaatlerine tabi olmaları nedeniyle Asurlu, Süryani, Keldani, Yakubi, Maruni olarak adlandırılıyorlardı.² Süryani adının ne zaman ortaya çıktığı ve anlamsal bakımdan neyi ifade ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, Yunanlılar tarafından Asur adının, "a" harfinin düşürülerek kelimenin sonuna "y" harfinin eklenmesi suretiyle "Asur" adının "Surya" şekline dönüştüğü ve zamanla "Suriyeliler" anlamına gelen "Süryaniler" adının ortaya çıktığı genel olarak kabul gören bir görüştür. Nasturi adının ise, M.S. 428 yılında İstanbul Patrikliği yapan Nastur Piyos'tan geldiği kesin olarak bilinmektedir. Nastur Piyos, Hz. İsa'da yalnızca tek bir kişiliğin olabileceği monofizit görüş çerçevesinde yeni bir inancı benimseyip, Süryanilerden ayrılarak ayrı bir cemaat oluşturmuş ve bu cemaat Nasturiler olarak anılmıştır. Keldani adının anlamı ve ne zaman ortaya çıktığı ise kesin olarak bilinmemektedir. Keldanilerin kökeni hakkında Amerika Doğu Dilleri uzmanı Abraham Yohannan'ın

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Şifre Kalemî, (BOA, DH. ŞFR.) 603/30, lef. 2-3.

2 BOA, DH. ŞFR. 603/30; 16 Kasım 1918. Abraham Yohannan 1916 da kaleme aldığı eserinde Asurilerin Nesturi milletine tabi olduklarını ve sadece bölgesel olarak farklı isimler ile adlandırıldıklarını belirtmektedir (Abdurrahman Yılmaz, "XX. yüzyılın Başında Nesturiler Kültürleri Kürtler ve Merkezi Otorite ile İlişkileri", *Turkish Studies*, Volume 8/5, (2013), s.229).

araştırmaları, Romalıların, Nasturileri Keldaniler olarak adlandırdıkları³ yönünde olup, Bülent Özdemir'in araştırmaları ise Suriye ve Filistin'de yaşayan Nasturilerin, Yakubiler olarak adlandırıldıkları yönündedir. Süryani Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan bir diğer grup ise, 8. yüzyılda yaşamış Aziz John Maron'un takipçileri olup, Maruniler olarak adlandırılmaktadır.⁴

Osmanlı egemenliğindeki Nasturiler 16. yüzyıldan itibaren Musul ve Diyarbakır'a yerleşmişler, fakat Diyarbakır'da gördükleri baskılar neticesinde Hakkari'nin sarp dağlarına yerleşmek zorunda kalmışlardı. 18. yüzyılda Hakkari, Yüksekova, Pervari, Saray, Başkale ve Şemdinli Nasturilerin önde gelen yerleşim yeri haline gelmişti.⁵ Melik İsmail'in başında bulunduğu Tiyari Aşireti, Nasturilerin en kalabalık aşireti olup, Beritan ve Revşan Kürt aşiretleri ile geçmişten gelen akrabalık bağları bulunmaktaydı. Bu aşiretten başka, Tihob, Dal, Rizi, Baz, Kerar, Hasenanlu Aşiretleri nüfus olarak Nasturilerin önde gelen aşiretlerindendi.⁶ 19. yüzyılda Hakkârî'nin güneyinde Yüksekova, Şemdinli, Başkale, Hoşap yöresinde önemli oranda Nasturi nüfus yaşam sürdürmekteydi.⁷ Belirtilen tarihte İngiliz, Rus ve Fransız araştırmacılar Osmanlı Devleti sınırları dâhilindeki Nasturilerin nüfusunu 60.000, İran'da yaşayan Nasturi nüfusunu ise 50.000 olarak belirtiyorlardı.⁸

1. Misyonerlik Faaliyetlerinin Kürt-Nasturi İlişkilerine Etkisi

Nasturiler Osmanlı Devleti millet sistemi içerisinde Hristiyan Milleti olarak tanımlanmakla birlikte⁹, Osmanlı Devleti'nin doğu

3 Yonca, Anzerlioğlu, *Nesturiler*, Tamga Yay., Ankara, 2000, s.5-8.

4 Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünyü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, Ankara: TTK. Yayınları, 2.Baskı, 2009, s.13-15.

5 BOA, DH. ŞFR. 603/30, lef. 4; Public Record Office, Foreign Office (PRO. FO.) 371/4191.

6 BOA, DH. ŞFR. 603/30, lef. 4.

7 PRO, FO. 248/382, No:13, William Abooutt Telegram Tebriz, 15 September 1884.

8 BOA, DH. ŞFR. 603/30, lef. 4.

9 Bilal Şimşir, *Kürtçülük, 1787-1923*, Ankara: Bilgi Yayınları, 4. Baskı, 2010, s.96-98.

vilayetlerinde sosyal yaşam bakımından Kürt aşiretlerine uyum sağlamış olmalarının etkisiyle Kürt aşiret yapısının bir parçası olarakta görülüyorlardı.¹⁰

19. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlamak üzere, Irak ve İran'da, Amerikan ve İngiliz misyonerlik faaliyetleri kayda değer bir gelişme göstermekteydi.¹¹ Misyonerlik faaliyetlerinin etkisiyle, 1843-1846 yılları arasında Hakkari'de yaşayan Nasturi ve Kürt aşiretleri arasında dini kaygılar sebebiyle huzursuzluklar başladı. Huzursuzlukların artması neticesinde Nasturilerin dini ve siyasi lideri konumunda olan Mar Şem-un, Musul'daki İngiliz Konsolosluğu'na sığınmak zorunda kalırken, bölgedeki Nasturilerin bir kısmı ise göçe zorlandı.¹² 1858'de Nasturiler birkaç Kürt seyyidin öldürülmesinden sorumlu tutulunca, Kürt aşiretlerden Bedirhan Aşireti ile Nasturiler arasındaki gerginlikler çatışmaya dönüştü.¹³

Bu süreçte dönemsel şartların da etkisiyle Osmanlı Devleti'nin doğu eyaletlerinde siyasi denetim görevini tam olarak sürdüremiyor olması, Kürt aşiret liderlerinin halk üzerindeki denetim güçlerini arttırmalarında etkili oluyordu. Halkı İslami öğeler çerçevesinde örgütleyen aşiret ağaları "*Hristiyan Asuriler ve Müslüman Kürtler*" söylemini kullanarak Kürtleri örgütlerken, Nasturilerin aşiret lideri konumundaki meliklerin de Nasturileri örgütlemek

10 PRO, FO. 248/382, pp.13.

11 İngiliz misyonerlerin Nesturilere yaklaşımı, Amerikan misyonerlerden farklıydı. Amerikan misyonerler Nesturilere daha çok dini açıdan yaklaşırken, İngiliz misyonerler ise ilişkilerini daha çok, politik ve stratejik önem çerçevesinde yürütüyorlardı (PRO. FO. 248/382, No:13).

12 Nesturiler bazı araştırmacı ve yazarlarca dağ Hristiyanları olarak tanımlanırken ve bazı yazarlarca da Hristiyan Kürtler olarak adlandırılıyorlardı (Şimşir, *Kürtçülük*, s.96-98). Bu çatışmalar 1880-1884 yılları arasında daha da şiddetlenmiş ve Amerikan misyonerler ile iletişim halinde olan Nesturi Papazı 1884 yılında öldürülmüştür. İngiltere Tebriz Konsolosu William Aboout, Papazın öldürülmesi olayında Şikak aşiretinin etkisinin olma ihtimalinin güçlü olduğunu savunmaktadır ve Kürtlerde Hristiyan düşmanlığının arttığına dikkat çekmektedir (PRO. FO. 248/382, William Aboout Telegram No:13 Tebriz, 15 September 1884).

13 BOA, DH. ŞFR. 603/30, lef. 5.

amacıyla benzer söylemleri kullanmaları, Kürt ve Nasturi toplumları arasındaki çatışmaların büyümesinde etkili oluyordu.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinde Kürtler ve Nasturiler arasında yer yer gerginlikler ve çatışmalar yaşanırken, Kürtlerin önde gelen dini liderlerinden Şeyh Ubeydullah, II. Abdülhamid tarafından 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Kürt aşiretlerden teşkil edilen askeri kuvvetlerin komutası için görevlendirildi.¹⁵ Şeyh Ubeydullah savaş esnasında Kürt aşiretler tarafından II. Abdülhamid'in bir temsilcisi olarak görülmesinin etkisiyle Kürt aşiretlerin gözündeki saygınlığını daha da artırdı. Şeyh, dönemsel şartların etkisiyle Osmanlı Devleti'nin Doğu eyaletlerindeki otorite boşluğunu planlı ve etkili kullanarak¹⁶ kendisini, Hristiyanlara karşı Müslümanların bir temsilcisi olarak ön plana çıkarmayı başardı.¹⁷ Şeyh Ubeydullah'ın Nasturilerin İngiliz egemenliğinde bir devlet kurma girişiminde buldukları hususunda Kürtleri uyarması, onun Kürtlerin koruyucusu olduğu izleniminin oluşmasında etkili olurken, bu tür söylemler Kürtler ve Nasturiler arasındaki ilişkilerin normal seyrine dönmesini de imkansız kılmaktaydı.¹⁸

Osmanlı-Rus Harbi sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi gereğince, Ermenilerin sosyal hakları¹⁹ Avrupalı dev-

14 İsmail Kurtcephe v. dğr., "Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri", OTAM Dergisi, Sayı 6, (1995) s.256.

15 Kurtcephe v. dğr., "Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde", s.256.

16 PRO, FO. 248/382, Memorandum William Abboutt, Tebriz, 11 August 1881.

17 Asurilerin Nesturi milletine tabi olduklarını ve sadece bölgesel olarak farklı isimler ile adlandırıldıklarını belirtmektedir. Nesturiler farklı coğrafyalarda Aram, Keldani, Asurlu, Süryani, olarakta adlandırılmaktadır (Yılmaz, "XX. Yüzyılın Başında Nesturiler Kültürleri Kürtler ve Merkezi Otorite ile İlişkileri" s.229).

18 David McDowell, *Modern Kürt Tarihi*, çev.: Neşener Domaniç, İstanbul: Doruk yayınları, 2004. s.93-95.

19 PRO, FO. 248/382; 13 Temmuz 1878'te imzalan antlaşmanın 61. Maddesi ile Ermenilerin meskûn oldukları Vilayet-i Sitte'de ıslahat yapma ve Ermenilerin can güvenliklerinin sağlanması kanunen güvence altına alınmıştı. İngilizler 61. Maddeyi Rusların, Ermeniler üzerindeki etkisini kırmak için kullanmışlardır (Zeynep Altıntaş, "1890 Yılına Kadar Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü", *Afyon*

letler nezdinde güvence altına alındı. Söz konusu madde, Kürtler ve Ermeniler arasındaki dini hassasiyet bakımından oluşan çatlağın biraz daha büyümesinde etkili olurken, bu olumsuz durum Hristiyan olmaları nedeniyle Nasturilere de sirayet etmekteydi.²⁰

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi İran'da da 1880-1884 yılları arasında Kürtler ve Nasturiler arasında yaşanan gerginlikler yerini çatışma ortamına bırakmaya başladı. Yaşanan çatışmalar neticesinde İran'daki Amerikan misyonerler ile iletişim halinde olan Nasturi papazı 1884 yılında öldürüldü. Tebriz'de görevli İngiliz Konsolosu William Abooutt Londra'ya gönderdiği raporda, papazın katledilmesinde İran-Hakkâri sınırında yaşayan İran Kürt aşiretlerinden Şikak Aşireti'nin rolü olduğunu belirterek İran'da yaşayan Kürtlerde Hristiyan düşmanlığının had safhaya ulaştığına dikkat çekiyordu.²¹

İngiltere'nin Irak'ı işgali ile birlikte, Bağdat İngiliz Yönetimi Irak'taki işgal mıntıkasının güvenliğini sağlayabilmek adına Nasturiler ile daha sağlıklı iletişim kurmanın yollarını araştırmaktaydı. Bu amaçla istihbarat subaylarını Nasturilerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey İran'da Urmiye, Salmas ve Hoy şehirleriyle; Osmanlı Devleti'nin doğu ve güneydoğusundaki Hakkâri, Yüksekova, Mardin ve Suriye'ye kadar olan coğrafyaya göndererek, onlar hakkında rapor hazırlamalarını istedi.²²

Hakkâri ve civarında görevli İngiliz siyasi subayı hazırladığı raporunda, bölgedeki Nasturiler hakkında şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"...Nasturilerin Hristiyan Kürt gruplardan oluşup oluşmadığı tartışmaya açık olmakla birlikte, dil bakımından benzerlikler vardır. Nasturiler Kürtçe konuşmaktadırlar. Ayrıca burada bulunan Nasturilerin İslamiyet'in bölgeye egemen

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, VII/I, (2005), s.150-183).

20 Dowel, *Modern Kürt Tarihi*, s.93-95.

21 PRO, FO. 248/382, No:13.

22 A.B.Bukşpan, *Azerbaycan Kürtleri*, çev., Hejere Şamil, İstanbul: Peri Yayınları, 1. Baskı, 2007, s.67.

olmadığı dönemde Hıristiyanlığı kabul eden Kürt gruplardan oluşma ihtimali de bulunmaktadır...”

1914-1917 yılları arasında Hakkâri ve İran sınır bölgesinde istihbarat çalışması yapan diğer bir İngiliz istihbarat görevlisi ise hazırladığı raporunda, Hakkari ve civarında yaşayan Nasturilerin önemli bir kısmının İran'a göç ettiğini ve İran'da Nasturilere siyasi desteğin Rusya tarafından sağlandığını belirtmekteydi.²³ 3 Kasım 1917'de Nasturilerin siyasi ve dini lideri olan Mar Şem-un'un, Rus General Simirnof ile görüş alışverişinde bulunarak siyasi destek sözü almış olması bu istihbaratı doğrular nitelikteydi. Bu süreçte Amerikan misyonerlerden Doktor Shedd de Nasturilere devletleşme sürecinde siyasi destek sözü vermekteydi.²⁴ Osmanlı subayı Ali İhsan Paşa'nın 1918'in Aralık ayında Osmanlı Devleti Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda da, İngilizlerin Nasturiler için, Şemdinli, Hakkâri ve Yüksekova'yı kapsayacak Nasturi Devleti kurmayı planladıklarından bahsedilmekteydi.²⁵

Farklı devletlerin Nasturilere devlet sözü vererek onları yanlarına alma çabalarına 1918'de Irak ve İran'da en etkin askeri güce sahip olan İngiltere'nin duyarsız kalması beklenemezdi. 1918 yılı Kasım ayında İngiliz Yüzbaşı Grecey, Nasturi Ruhani lideri Mar Şem-un'a Urmiye merkez olmak üzere Asuri, Nasturi, Süryani ve Keldaniler için, "*Keldani Devleti*" adı altında bir devlet kurulmasına destek olacaklarının sözünü verdi. Bu devletin sınırları tam olarak netleştirilmemiş olmakla birlikte, Hakkâri ve Yüksekova kazalarını kapsayacağı kesin olarak bilinmekteydi.²⁶

2. İngilizlerin Kürtler ve Nasturiler Arasında İttifak Oluşturma Gayretleri

Irak ve İran'da askeri gücü bulunan İngiltere İşgal ettiği coğrafya-

23 Bukşpan, *Azerbaycan Kürtleri*, s.67.

24 Surma Hanım, *Ninovanın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şem-un'un Katli*, çev., Meral Barış, İstanbul: Avesta Yayınları, 3.Baskı, 2009, s.96.

25 BOA, DH. ŞFR. 603/30.

26 BOA, DH. ŞFR. 603/30.

da, özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir cephe oluşturabilmek için, farklı etnik ve dini unsurların tamamından yararlanma amacındaydı. Irak ve İran'da, petrol başta olmak üzere önemli ekonomik çıkarları olan İngiliz işgal yönetimi, farklı etnik unsurların kendisine karşı ataklarını engellemek ve zaman kazanmak adına, onlara bağımsızlık için yanlarında olacakları fikrini öne sürüyordu.

İngiliz yetkililer Nasturilerden oluşturdukları yerel kuvvetlerin Kürlere karşı başarılı olup olamayacaklarına yönelik ilk denemeyi 1919 Aralık ayında Kuzey Irak'ta yaptılar. Nasturi ve Ermeni askerlerden teşkil edilmiş bir İngiliz birliğini kendilerine karşı isyan hazırlığında olan Kürt aşiretlerinden Barzan ve Zibar Aşiretleri üzerine gönderdiler.²⁷ Yaşanan çatışmalar sonucunda Kürt aşiretlerden 300-400 civarında insan kaybı oldu ve kısa süreli de olsa Barzan, Zibar Aşiretlerinin İngilizlere karşı saldırılarının önüne geçildi.²⁸

Bu sırada Irak'ta bulunan Ağa Petros, yaşanan çatışmalar nedeniyle Kürtlerin Nasturilere nefretle baktıklarını ve bu nedenle birlikte yaşamalarının mümkün olmadığını belirtmekteydi. Ağa Petros, Asuri milleti olarak tanımladığı; Nasturi, Süryani, Keldani, Yakubi ve Maruni, cemaatlerini Asuri devleti çatısı altında tek bir millet olarak birleştirebilmek amacıyla İngiltere'nin siyasi desteğini talep ediyordu. Bağdat'a gönderdiği mektupta Asurilerin savaşçılık özelliklerinin Kürtlerden daha ileri düzeyde olduğunu belirterek, Musul'da kendi komutasında Asuri askeri birliğinin teşkili halinde Kürtlerin İngilizlere karşı cesaretlerinin tamamen kırılacağını belirtiyordu. İngiliz yetkililer ise Musul'da ve Süleymaniye'de Kürtlerin tepkisini çekmemek adına bu plana pek sıcak bakmıyorlardı. İngiliz yetkililere göre, kendileri ile ittifak halinde olan Kürt ileri gelenlerinin komuta edeceği Asuri askeri birliklerinin oluşturulması İngiliz çıkarlarının korunması

27 İngiltere'nin oluşturduğu bu kuvvetlerde Goyan Aşireti'nin de istihdam edildiği belirtilmektedir (BOA, Dahiliye Kalemi Mahsusa (DH. KMS.) 50/03-17).

28 BOA, DH. KMS. 50-3/17.

açısından en uygun seçim olacaktı. Bu plan dâhilinde, Irak'taki Bakuba mülteci kampında yaşayan Asuri cemaatlerin katılımıyla "Asuri Dragon Taburu" olarak adlandırılan askeri birlikler kuruldu. İngilizler bu tabura Oğuz Bey, Seyyid Taha ve İsmail Bey gibi İngilizlere yakın Kürt ileri gelenlerinin komuta etmesinin, Türkler ve Kürtler arasındaki ittifakı güçlendiren Panislamizm anlayışını zayıflatabileceğini düşünüyorlardı.²⁹

İngilizler ile Nasturiler arasında iletişim süreci devam ederken, Irak ve İran'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin Nasturi yerleşim alanlarına yakın olması ve onlara askeri ve siyasi destek ihtimali bile, Kürt toplumunun İngilizlere karşı cephe alması açısından yeterli bir gerekçeydi. Nasturilerin karşılaştıkları zorluklardan dolayı İngiliz, Amerikan ve Rus konsoloslara sığınmayı adet haline getirmiş olmaları da Kürtlerin Nasturilere ve onların koruyuculuğunu üstlenen devletlere güvenmemelerine neden olmaktaydı.³⁰ Böyle bir ortamda İngilizlerin Kürt ileri gelenlerine sundukları Nasturilerden teşkil edilmiş bir orduya komuta etmeleri teklifi, Kürt toplumu nezdinde saygınlık ve otoritelerini kaybetme korkusu nedeniyle Kürt ileri gelenleri tarafından teklif kabul görmedi.³¹

İslami öğelerin Kürtler üzerindeki etkisini, işgal bölgesinin güvenliği açısından tehlikeli bir gelişme olarak değerlendiren İngiliz yönetimi için Nasturilerin İngilizlere destek amaçlı yaklaşımları hayati derecede önem arz etmekteydi ve bu nedenle İngiliz yönetimi Nasturileri kaybetmek istemiyordu.³² Kürtler ve Nasturiler arasında yaşanan gerginliklerin Kürt aşiretler arasındaki birlikteliği pekiştirirken, Türk-Kürt ittifakını da güçlendirdiğinin farkında olan İngilizler bu durumu engellemek adına İran'da Nasturiler

29 PRO, Air Ministry (AIR.) 20/513, General Office Commanding Kurdish Tribes Between Rawanduz & Zaho, Assyrian Army of Urmia, 5 August 1920, pp.7. 6-50

30 PRO, AIR/20/510, Disturbance By Kurds of The Goyan District, Political Mousul to Political Bağdat, 3 Mart 1919.

31 PRO, AIR. 20/513, 5 August 1920, pp.7.

32 PRO, FO. AIR. 20/510, From Staff to Bağdad Civil Commisioner, pp.3-4.

ve Kürtler arasında barışı sağlayarak Kürt-Nasturi ittifakını sağlamak için önemli bir adım attılar.

Bir İngiliz subayı, bu hedef doğrultusunda İran'ın kuzeyinde Kürtlerin önde gelen lideri ve Şikak Aşireti Ağası Simko İsmail ile İran'ın Urmiye kentinde bulunan Nasturi Patriği Mar Şem-un'a ittifak kurmaları için öneride bulundu.³³ İngilizler tarafından Nasturilere sunulan devlet sözünün dedikodusu bile Kürtler tarafından tepkiyle karşılanırken, Simko İsmail'in İngilizlerin ittifak önerilerine sıcak bakması pek akılcı bir yaklaşım olamazdı.

Simko, Nasturilerin kendi liderliğini zedeleyecekleri ve Kürt devleti kurma planlarına zarar verecekleri düşüncesiyle Patrik Mar Şem-un'u 1918 de birlikte katıldıkları bir yemek sonrası öldürdü.³⁴ Simko İsmail Ağa, Mar Şem-un'u katletmesinden hemen sonra, İran'ın Urmiye ovasında denetimini sağlamlaştırarak gücünü otoritesini tam anlamıyla ispatlamak ve bağımsız Kürt devleti kurmak amacıyla İran hükümetine karşı planladığı isyan hazırlıklarını hızlandıracaktı.

İngiliz yetkililerin Kürtler ve Nasturiler arasında ittifak kurma girişimleri olumsuz sonuçlanınca, 1919 yılı Nisan ayında Urmiye'de ve Zaho'nun kuzeyinde Nasturiler ve Kürtler arasında çatışmalar daha da büyüdü. Her iki toplumun da ağır kayıplar verdiği çatışmalardan sonra, Nasturiler yaşadıkları coğrafyadan göç etmeleri için baskıya maruz kaldılar.³⁵ Bu aşamada, geçmişte Osmanlı Devleti'nin, İran-Urmiye Vilayeti Konsolosu sıfatıyla görev yapan Ağa Petros, İngilizlerin desteğini alarak Nasturileri teşkilatlandırmak üzere harekete geçti.³⁶

3. İngilizlerin Nasturi Devleti İçin Sınır Planlamaları

Osmanlı Devleti'nin ve Bolşeviklerin, ekonomik çıkarlarına en-

33 Hanım, *Ninovanın Yakarışı*, s.96.

34 Viladimir Minorsky ve Tomas Bois, *Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Örgün Yayınları, 2008, s.183.

35 PRO, FO. AIR. 20/510, From Staff to Bağdad Civil Commisioner, pp.3-4.

36 Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü*, s.129.

gel olabileceklerini düşünen İngiltere, 1918'den başlamak üzere Irak'ın kuzey sınırında askeri önlemlerini artırmaya başladı. Bu amaca yönelik yapılan çalışmalar neticesinde Irak'a göç etmek zorunda kalan ve mülteci kamplarına yerleştirilen Nasturi ve Süryani mültecilerden lokal kuvvetler oluşturuldu. 1918'de Nasturilere "*Keldani Devleti*" adı altında devlet kuracağı sözünü veren Bağdat İngiliz Yönetimi, "*Nasturi Devleti*" adı altında yeni bir projeyi gündemine alarak kurulacak devletin sınırlarının belirlenmesi için bir İngiliz siyasi memurunu görevlendirdi.

Nasturilerin talepleri de bu yöndeydi ve İngiliz mandası altında özerk bir devlet kurulmasını istiyorlardı. İngiliz memurunun sınır planlaması çalışmaları neticesinde hazırladığı rapora göre; planlanan devletin sınır çizgisi mümkün olduğunca su havzalarının bulunduğu hattı takip etmeliydi. Devletin kuzey sınır çizgisi; Büyük Zap Havzası'nı, Hakkari mıntikasını, Berisor Dağı'nı, İran sınırındaki Zap Nehri'nin bütün kaynağını, Başkale merkezli vadileri, Hakkari yakınındaki Nasturi Patrikliği'nin merkezi olan Koçames'i³⁷ de kapsıyordu.³⁸ Kurulması planlanan devletin sınırları Irak'ın kuzeyinde yaşayan Nesturilere, Urmiye Gölü'nün batısındaki Nasturi yerleşim alanlarıyla iletişim kurma ve ulaşım imkânı da sunmaktaydı. İngilizler bu projenin ilk adımı olarak, İmadiye Bölgesi'nde bulunan Nerva ve Raikan'daki Keldani ve Nasturi köylerine yardımda bulundular ve İngiliz ordusuna bağlı, "*Levy Askeri Birlikleri*" olarak adlandırdıkları lokal kuvvetleri güçlendirme çalışmalarını aralıksız sürdürdüler.³⁹

Bu süreçte Hakkâri ve Siirt civarında yaşam sürdüren Goyan Aşireti'ne mensup Kürtler'in İngiliz birliklerine saldırılarında artış gözlemlenmekteydi. Kürt-İngiliz ilişkilerinin olumsuz seyrini

37 Hakkari'nin kuzeyinde bulunan "Koçanis'in" günümüzdeki adı Konak Köyü'dür.

38 PRO, FO. 371/152879, Bugged Frontier Of Nortern Mesopotamia in Hakkari, pp.284.

39 PRO, FO. 371/6346, No: E-5070, Inclision of Amadiyah in Area Covered by The Mesopotamia Mandate, 30 April 1921, pp.58.

bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiren Asuri komutan Ağa Petros, Bağdat'a gönderdiği mektupta, İngilizlere karşı baş gösteren Kürt ayaklanmalarının bastırılması için gönüllü olduğunu belirtmekteydi. Kürt isyanlarının bastırılmasında İngiliz komutanların denetiminde olan "*Levy Askeri Birlikleri*" yerine bizzat kendisinin komuta edeceği "*Asuri Dragon Taburları*"nın kullanması tavsiyesinde bulunuyor ve yardımının karşılığı olarak planlamasını kendisinin yaptığı "*Özerk Asuri Devleti Projesi*" ne destek çıkmasını talep ediyordu.⁴⁰

Petros'a göre, Zaho ve İmadiye'deki Kürtlerin dini nedenlerle Türkiye'deki Kürtlerle ittifak yapma ihtimalinin engellenmesi için, Akra'ya Asurilerden teşkil edilen iki dragon taburu gönderilmeliydi. Ayrıca Kürtlerin birbirine takviye göndermelerinin önüne geçilebilmesi amacıyla Osmanlı Devleti sınır hattında bulunan Cizre'de karışıklık çıkarılması da öneriliyordu.⁴¹ Eğer İngilizler "*Özerk Asuri Devleti Projesi*" ne siyasi desteklerini sunarlarsa, İngilizlerin ordu harcamalarındaki ekonomik giderler azalırken, bu durum Asurilerin İngilizlere sadakatini kanıtlamaları için de önemli bir fırsat olacaktı.⁴²

Tüm gayretlerine karşın, İngiliz yetkililerin Ağa Petros'un Asuri Devleti kurulması isteğine karşı oyalama siyaseti izlemesi, onun alternatif destek arayışlarına yönelmesine neden oldu. Ağa Petros, bu aşamadan sonra özerklik taleplerini Fransızlara sunmak üzere harekete geçti. Süleymaniye'de yaşayan, Süleyman Paulos ismindeki bir avukat Ağa Petros ve Fransızlar arasında siyasi iletişim sürecinin başlamasını sağladı. İngilizler ise Petros'u takip eden ajanları vasıtasıyla yaşanan gelişmelerden haberdar olmaya çalışıyorlardı. Ağa Petros ve Fransızlar arasındaki temasları başlatan Süleyman Paulos'tan bilgi edinemeyen İngiliz görevliler onun eşini ikna ederek konu hakkında sağlıklı istihbarat elde etmeyi başardılar. Böylelikle ittifak sürecinin ayrıntılarından haberdar

40 PRO, AIR. 20/513. pp.11.

41 PRO, AIR. 20/513. pp.11.

42 PRO, AIR. 20/513. pp.10.

olan İngilizler Ağa Petros'un Fransızlar ile ittifak girişimini etkisiz kılmayı başardılar.⁴³

Fransızlar ile sürdürülen görüşmelerden olumlu bir netice elde edemeyen Ağa Petros, özerk yönetim kurabilmek için ikinci alternatifini değerlendirerek Türkiye ile anlaşma zeminini oluşturma girişiminde bulundu. 1922 yılında Ağa Petros başkanlığında bir heyet TBMM'ye Asuri özerkliği ile ilgili teklifte bulundu. Plana göre, Hakkâri merkez olmak üzere özerk Asuri devleti kurulacak ve Asuri toplumu Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlık tanımı içerisinde kendisine yer edinecekti. Kurulması planlanan özerk yönetim, her yıl düzenli olarak Türkiye'ye vergi ödeyeceği gibi, bölgedeki asker ve polisler Asurilerden teşkil edilecek, sınır güvenliği ise Türk ordusu ve Asuriler tarafından ortaklaşa sağlanacaktı. Özerk bölgedeki bütün okullarda eğitim dili Türkçe olacak ve kanunlar Asuri cemaatlerinin "*Synhadus*" olarak adlandırdıkları kutsal metinler ışığında düzenlenecekti.⁴⁴

Ağa Petros'un projesi TBMM tarafından kabul görmedi ve bu proje hakkında TBMM tarafından herhangi bir girişimde bulunulmadı.⁴⁵ Bu aşamadan sonra, bu proje Ağa Petros tarafından tekrar ele alınıp daha geniş kapsamlı bir hale getirildikten sonra 1923 yılında tekrar İngiliz yetkililere sunulacaktı.

3. Ağa Petros'un "Özerk Asuri Devleti Projesi"ni İngilizlere Sunması

Suriye'deki Fransız temsilciler ile sürdürülen görüşmelerden ve TBMM'ye sunulan özerklik teklifinden umduğu neticeyi elde edemeyen Ağa Petros, 1922 yılından itibaren İngilizlerin Kürt devleti fikrinden uzaklaştıklarını son derece iyi tahlil ederek "*Asuri Devleti Projesi*" ni hayata geçirebilmek amacıyla tekrar İngilizler

43 PRO, FO. 371/6369, No: E-11660, General Head Qartes Mesopotamia Expeditionary Force, 27 September 1921, pp.272.

44 "*Synhadus*" metni, M.S. 4. yüzyılda Constantine tarafından hazırlanmış ve toplumsal anlaşmazlıkların çözümünde kullanılmıştı. (Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü*, s.171).

45 Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü*, s.171

ile temaslara başladı. Ağa Petros, tamamını Asuri olarak değerlendirdiği Nasturi, Keldani, Süryani, Yakubi ve Maruni toplumlarının yanı sıra geçmişte kendi toplumlarıyla akraba olduklarını iddia ettiği Ezidileri de Asuri devleti çatısı altında Asuri toplumu ile bütünleştirmeyi planlıyordu.⁴⁶

Ağa Petros'un projeyi İngilizlere sunduğu süreçte Bakubah mülteci kampında bulunan Asuri kumandanlardan General H.E. Austion, Asurilerin, İngilizlerin gözünde en küçük müttefik olarak tanımlanmalarının olumsuz sonucu olarak, hak ettikleri muameleyi görememelerinden yakınmaktaydı. H.E. Austion'e göre, Ortadoğu'da İngilizlerin omuzlarındaki yükü alan Asuri toplumlardı ve özellikle 1918 Mart-Temmuz sürecinde Osmanlı Devleti tarafından organize edilerek kendilerine karşı savaşmak için gönderilen orduları on dört ayrı noktada yenilgiye uğratmışlardı. Bundan dolayı müttefik devletler kendilerine bağımsızlık için destek verirlerse ellerinde kalan en son gücü de özgürlükleri için feda edeceklerdi.⁴⁷

Ağa Petros'un hesaplamalarına göre, I. Dünya Savaşı'ndan başlamak üzere Asuri cemaatlerinden 275.000 kişi ölmüş savaş harcamaları iki milyon sterlini geçmişti. Buna kaybedilen mülkler de eklendiğinde on bir milyon sterlinlik bir kayıp ortaya çıkıyordu.⁴⁸ Ayrıca, savaş süresince Almanya ve Osmanlı Devleti ile ittifak yapmayarak İngiliz yetkililere güvenmeleri sonucunda yurtlarından olduklarını belirterek, İngilizlerin kendilerine minnet borçlarını ödeme zamanının geldiği düşüncesini de paylaşıyordu. Bu nedenle Lozan'da devam eden görüşmelerden 1923'te ayrılarak Asuri özerkliği taleplerini doğrudan İngiliz yetkililere iletmek amacıyla Londra'ya gitti. Petros'un İngiltere'den talebi Irak ve

46 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Memorandum Setting Forth Proposals For Establishment Of An Otonomous Assyrian State in Irak, 15 October 1923, pp.163.

47 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Future İn Assyrians Autonomos State İn Iraq, General Agha Petros, 15 October 1923, pp.150.

48 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Future İn Assyrians, 15 October 1923, pp.150.

İran'ın kuzeyini ve Türkiye'nin doğu sınırlarını kapsayacak coğrafyada özerk Asuri devletinin kurulmasıydı.⁴⁹ Ağa Petros, kurulması planlanan özerk yönetim projesine dair 25 maddeden oluşan planlama ile birlikte Asuri devletinin sınırlarını gösteren bir adet haritayı ve devleti temsil edecek Asuri bayrağını 1923 yılında İngiliz yetkililerin onayına sundu.⁵⁰

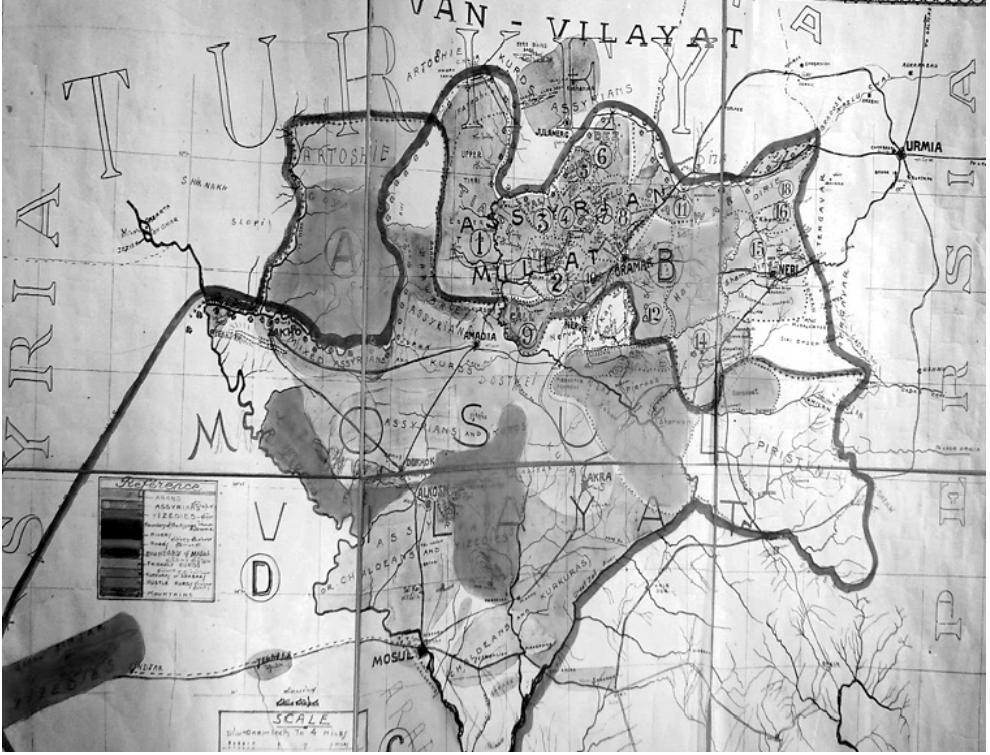
Projenin ilk üç maddesinde, Asuri devletinin kurulmasının gerekçeleri, altı alt başlıktan oluşan dördüncü maddesinde ise, kurulması planlanan devletin İngilizler ve Irak hükümeti açısından avantajları değerlendiriliyordu. Türkiye, İran ve Irak arasında kurulması planlanan devlet, Irak'ın kuzey sınırında Türklerin Irak'a müdahalesine engel olacağı gibi, Kuzey'de yaşayan Kürtler ve Güney'de yaşayan Kürtler arasındaki irtibatın kesilmesine de olanak sağlamaktaydı. Ayrıca Türk kuvvetlerinin olası bir askeri harekât düzenleyerek Musul'a inmesi durumunda, Irak Kralı Faysal'ın askeri gücünün kaynağı Asurilerden teşkil edilecek askeri birliklerden oluşturulacak ve böylelikle İngilizler de Yakındoğu'daki faaliyetleri için eşsiz bir askeri gücü elde etmiş olacaktı. Türkiye, Irak ve İran sınırlılarının kesişim noktasında Bağdat İngiliz Yönetimi'ne tampon olacak özerk devlet Kürtler ve Türkler için caydırıcı bir güç olacak, gerektiğinde Şii Arap saldırılarına karşı Irak Kralı Faysal'ın korunması görevini de üstlenecekti.⁵¹

49 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Assyrians Autonomy The Only Solution, pp.151.

50 1. 2. ve 3. Maddeler: Otonom devletin gerekçesini, 4. Madde: Kurulacak devletin İngiltere ve Irak açısından avantajlarını, 5. 6. 7. ve 8. Maddeler: Devletin kurulacağı bölge ve sınır planlamaları, 9. 10. 11. Maddeler: Devletin yönetim sistemini 12. Madde: Adalet sistemini, 13. 14. Maddeler: Dinsel ve dilsel özgürlükleri, 15. 16. Maddeler: Mülkiyet ve tapusu olan arazileri, 17. 18. 19. Maddeler: Mali sistem, vergiler, posta ve telgrafları. 21. Madde: Mineralleri (kullanılabilir enerji kaynaklarını) 22. Madde: Ordu, Jandarma ve Polis teşkilatlanmalarını, 23. Madde: Bayrağın şeklini, 24. Madde: Finansman desteğini, 25. Madde: Sonuç bildirgesini kapsıyordu (PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, pp. 149-168).

51 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, This State Would Be Self-Supporting, pp. 152

Şekil 1: Ağa Petros tarafından çizilen Asuri devleti haritası.

Kaynak: PRO, FO. 371/9006, No: E-10167 *Future İn Assyrians Autonomos State İn Iraq, General Agha Petros, 15 October 1923, pp. 167.*

Ağa Petros'un saha çalışması yaparak elde ettiği araştırma sonuçlarına göre; harita üzerindeki 1 ve 8 rakamları ile belirtilen mıntıklar, savaştan önce vergi ödemeyi reddeden, devlete asker temin etmeyen, Asuri meliklerinin ve Kürt ağalarının denetimine tabi olup, sadece göstermelik olarak Türkiye'ye bağlı sekiz bağımsız Süryani aşiretinin yerleşim alanını temsil etmekteydi. 9 ve 10 rakamları ile gösterilen mıntıka, Kürt aşiretlerden, Ertuşî Aşireti'nin yaşadığı bölge olup, 1 ve 8 rakamıyla belirtilen mıntıklardaki Süryaniler için çalışıp onlara bağlı olan fakir Kürtlerin yerleşim

alanıydı. 11 rakamı ile belirtilen mıntıka Yüksekova'nın güneyinde yer alıyordu ve bu mıntıkanın bütün köylerinde Süryanilerin yaşadığı belirtiliyordu. Ayrıca buradaki araziler bölgenin tahıl üretim merkezi olup, arazilerin büyük bir kısmının, 1 ve 8 numaralı mıntıkada yaşayan Doğu Süryanilerine ait olduğu iddia ediliyordu. 12, 13, 14 numaralı mıntıkalarda ise yerleşik nüfusun yüzde 90'ının Kürt olduğu ve diğer yüzde 10'unun ise Süryanilerden oluştuğu belirtiliyordu. Belirtilen mıntıkalardaki Kürt nüfusun yoğun olmasının önemli bir sorun olmayacağını belirten Ağa Petros, Kürt ağalarının bizzat arkadaşı olduğunu ifade ederek, onları birlikte çalışmaya ikna etmesinin çok kolay olacağını ifade ediyordu.⁵² 12 rakamı ile belirtilen mıntıka, Dostki Kürtlerinin yerleşim alanı olup çok iyi bir savunma alanıydı. Ağa Petros buradaki Kürt nüfusun çok az olduğunu belirterek, burada yaşayan Kürtlerin ağası Situ Ağa'nın karısını I. Dünya Savaşı sırasında kurtardığı için, onun gücünü ve etkisini kendisine olan minnet borcunu ödemek için kullanacağı düşüncesindeydi.⁵³ 13 rakamı ile belirtilen mıntıka çok sarp dağların bulunduğu, Herki Aşireti'nin yerleşim alanı olup aşiretin sahip olduğu köylerin azlığı ve nüfusunun yetersizliği nedeniyle Nasturilere karşı direniş gösterebilecek bir kuvveti bulunmuyordu. 14 numaralı mıntıka Gardi Bölgesi olarak bilinmekteydi ve bölgenin hakimi konumundaki Kürt ağası Oğuz Bey, Kürt-Asuri ittifakının önde gelen temsilcisi olarak tanınmaktaydı. Oğuz Bey, 1916'da Ağa Petros ile birlikte Tiflis'e gitmiş, Osmanlı Devleti'ne karşı Nasturiler ile ittifaka sıcak baktığı konusunda Ağa Petros'a söz vermişti. 15 rakamı ile gösterilen mıntıka Seyyid Taha'nın asıl etki alanı olup Şemdinan Aşireti'nin yerleşim alanıydı. Kürtlerin önde gelen liderlerinden Seyyid Taha koyu bir İngiliz taraftarıydı ve onun Şeyh olan atalarının türbeleri bu bölgede bulunmaktaydı. Bölge Kürtler açısından o kadar kutsal görülmekteydi ki, Kürtler doğru söyleyeceklerine dair bütün yeminlerini bu türbeler üzerine ediyorlardı. Bu bölgede dokuz Süryani

52 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, The Proposed Assyrian Turkish Frontier, pp.156-159.

53 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, pp.156-159.

köyü bulunmaktaydı ve bunlardan en önemlisi Mar-Levşi Köyü olup Nasturi Patriği Mar Şem-un burada ikamet etmekteydi. 16 rakamı ile belirtilen mıntıkanın ise hayvanların otlatılması için kullanılan yaylalardan oluştuğu belirtiliyordu.

Harita üzerinde Zaho'nun kuzeyinde A harfi ile gösterilen bölge Ağa Petros tarafından, Asuri devleti sınırlarının dışında bırakılmıştı. Burası, Herki ve Dostki Kürtlerinin Asuri yönetiminde yaşamak istememeleri durumunda A bölgesine göçlerine müsaade edilmesi için tarafsız bölge olarak belirlenmişti. Türkiye'nin Musul'a olası bir harekâtı nedeniyle Asurilerin geri çekilmesi durumunda harita üzerinde 1'den 16'ya kadar numaralandırılan A ve B bölgelerindeki önemli Asuri yerleşim alanlarının kaybedilmesi göze alınacak ve devletin sınırları Zap Nehri'nin güney istikametinde C ve D ile belirtilen bölgelere kaydırılacaktı.⁵⁴

Özerk yönetimin sınırları Musul Vilayeti'nin Kuzey mıntıkasını kapsayacak şekilde planlanmıştı. Zap Nehri'nin Dicle Nehri ile birleştiği yerden başlayarak Musul-Revandüz yolu ile kesiştiği yere kadar devam eden sınır hattının,⁵⁵ Revandüz ve Rayat üzerinden İran sınırına kadar devam etmesi öngörülmüyordu. İran sınırından Suriye istikametine uzanacak rota ise, Van'ın güneyinden Yüksekova, Silopi ve Şırnak sınır hattını takip ederek Sincar Dağı'na kadar uzanacaktı. Devletin kuzey sınırı, Türkiye sınırını takip edecek şekilde 42. enlem boyunca tasarlanmıştı. Ağa Petros, Zap ve Dicle Nehirleri arasında tarım yapılan arazilerin önemli bir kısmının çevrede mezhepsel farklılıklar nedeniyle Keldaniler olarak adlandırılan Asurilere ait olduğunu iddia etmekte ve Musul vilayetinin güneyindeki araziye de talep etmekteydi. Dicle Nehri'nin batısında kalan araziye talep etme gerekçesini ise, Sincar olarak bilinen bölgede Asuriler ile geçmişten gelen akrabalık bağları olduğunu iddia ettiği, Ezidilerin yaşıyor olmasına bağlamaktaydı.⁵⁶

54 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, pp. 156-159.

55 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Territory Asked For, pp.153.

56 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Why Territory Asked For, pp.154.

Ağa Petros *“Asuri Devleti Projesi”*nde, devletin başkenti olarak Musul’u belirlemişti. Musul’un savunulabilir bir hat üzerinde olması, lojistik üs olarak kullanılmaya elverişli bir konumda bulunması, Irak’ın kuzeyinde *“Piyasa Şehri”* görevi görmesi ve yeraltı kaynakları sayesinde kurulacak devletin ekonomik gelişimini sağlayabilecek yeterliliğe sahip olması, başkent olarak seçilmesinde en etkili faktörlerdi. Musul’un, Bağdat’tan uzak bir konumda olmasından dolayı, Ağa Petros, Irak hükümeti ve İngiltere adına Musul’un korunmasını taahhüt etmekteydi. Şehir nüfusunun büyük bir kısmının Araplardan oluşması nedeniyle Irak Kralı Faysal’a mali ayrıcalık sunulmasına ilişkin planlamalar ise İngiliz yetkililerin onayına bırakılmıştı. Musul’un, Asurilerin başkenti olması teklifinin İngiltere tarafından uygun görülmemesi halinde Musul’un 15 yıllığına Asurilere kiralanması talep ediliyor, Musul’un güneyinde yaşayan Ezidilerin Asuri yönetimini kabullememeleri durumunda, sınır hattının daraltılması da İngilizlerin insiyatifine bırakılıyordu.⁵⁷

Kurulacak devletin iç güvenliğini sağlayacak polis ve jandarma kuvvetleri İngilizlerin denetiminde olacaktı. İngilizlerin Musul’un güvenliğini sağlamaktan vazgeçmeleri durumunda, Asuri özerk yönetimine 50.000 tüfek, 200 makinalı tüfek, 6 ağır silah, 24 dağ topu ile yeterli miktarda mühimmat ve uçak vermesi şehrin güvenliğini sağlaması açısından yeterli görülmekteydi.⁵⁸

Ağa Petros *“Asurilerin belirlenen sınırmın gerisine çekilmeleri durumunda, bölgenin her zaman Irak yönetimine sorun çıkarma ihtimali olan Kürtlerin yurdu haline geleceği”*ni savunuyordu. Özerk yönetim sınırları Kuzeydoğu İran’a kadar uzanmaktaydı ve coğrafi olarak Musul’un kuzeyinde yaşayan Kürtler ile İran ve Türkiye’deki Kürtlerin bağlarını koparmaktaydı. Bu plan ile Kürt aşiretlerin yakın gelecekte bir araya gelerek Irak hükümetine karşı çıkartabilecekleri sorunların önüne geçilmesi öngörülmüyordu. Ayrıca bu sı-

57 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, The Proposed Assyrian Turkish Frontier, pp. 155.

58 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Finances, pp. 163-165.

nır düzenlemesi Türkleri, Süleymaniye ve Revandüz'deki Kürtler ile ittifak yapmaktan da alıkoyacaktı. Asuriler, Irak Kralı Faysal'a her yönden güvendiklerini ifade etseler de, Faysal'dan sonra yönetime gelecek yöneticinin Asurilere yaklaşımını kestiremedikleri için özerk yönetimin ve doğrudan İngiliz koruması altında olması şartıyla Irak'a bağlı olmasını istiyorlardı. Asuri özerk yönetimi Milletler Cemiyeti tarafından İngiliz hükümetine tanınacak madda hakkı devam ettiği müddetçe Irak'ın bir parçası olmaya devam edecekti. İngiliz yetkililer ise Musul'un Asuriler tarafından korunmasının karşılığı olarak Asuri devletinin dış ilişkilerinden ve dış güvenliğinden sorumlu olacaktı.⁵⁹

Devlet yönetiminde, Asurilerin yanı sıra Araplar, Ermeniler, Yahudiler ve Kürtlerin de siyasi temsil hakları olacaktı. Meclis üyelerinin sayısal oranı ise nüfus dağılımındaki oranlara göre belirlenecek, komite üyelerinin tamamı İngiliz danışman bulundurma hakkına sahip olacaktı. Kurulacak devletin ilk hükümeti atama yoluyla belirlenecek, İngiliz yetkililerin onayı ile resmîyet kazanacak ve üç yıl iktidarda kalacaktı. Bir sonraki hükümet ise demokratik kıstaslar göz önünde bulundurularak seçim yoluyla belirlenecek ve ülke nüfusunu oluşturan her milletin 3.000 kişilik nüfusuna karşılık bir temsilci seçme hakkı olacaktı. Böylece ülke genelindeki halkın temsil gücünün meclise doğrudan yansması sağlanacaktı. Önerilen şartlara rağmen kurulacak devletin sınırlarında kalmak istemeyen Kürtlerin başka bölgelerdeki Asuri nüfus ile mübadele hakkına saygı duyulacaktı.⁶⁰

Adaletin uygulanması noktasında mümkün olduğunca Asuri kanunu olarak kabul edilen ve 1500 yıldan uzun süredir var olan, tüm Asuri toplumları ve Ezidiler tarafından da kabul gören, "Synhadus Kanunları" geçerli olacaktı. Bunun yanı sıra medeni hukuk sistemine uyum sağlayabilmek için yasal metinlerden faydalanılarak ek kanuni düzenlemeler de yapılabilecekti. Yargılanacak

59 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Political Status Of The Autonomous Assyrian, pp. 160.

60 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Government Of The State, pp. 161-162.

kişi hangi etnik kökene ve dini inanca mensup ise ona göre yargılanacaktı. Hiçbir din devletin resmi dini olarak kabul edilmeyeceği gibi, devlet bütün vatandaşlarına özgür ibadet hakkını sağlamakla mükellef olacaktı. Asurilerin ve Kürtlerin yazılı alfabeleri olmamasından dolayı Süryanicenin bütün okullarda İngilizce ve Arapça ile birlikte öğretilmesi planlanmaktaydı.⁶¹

Proje kapsamında bütün mineral hakları, ormanlar ve ırmaklar devletin malı olacak, yüzey haklarının birincil kiracıları veya sahipleri yüzey altındaki mineraller üzerinde hak iddia edemeyeceklerdi.⁶² Özerk Asuri Devleti'nin harcamalarını karşılamak için hükümette görevli komitenin gerekli gördüğü vergileri toplama hakkı olacak, Osmanlı ve İran mali sisteminde olduğu gibi yılsonunda vergilerden alınan gelirin onda biri hükümette görevli İngiliz temsilciye ödenecekti.⁶³ Devlet bankası ve gümrük gelirleri kalemi İngilizlerin denetiminde olacağından⁶⁴ yer altındaki kullanılabilir enerji kaynakları İngilizlerin kontrolünde çıkarılıp pazarlanabilecek ve böylece İngiltere'nin çıkarları mümkün olduğunca korunmuş olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Asuri bayrağı kırmızı bir zemin üzerinde beyaz haç olarak tasarlanarak oluşturulmuş ve bu tasarım ile tüm Dünya'ya Hristiyanlığın tehlike altında olduğu mesajının verilmesi amaçlanmıştı. Ağa Petros'un bayrak tasarımında ise yeşil zemin üzerinde mavi kenarlı beyaz haç ve üst köşede küçük bir İngiliz bayrağı bulunuyordu. Yeşil zemin Irak ile birleşmeyi, beyaz haç Hristiyan devletini, mavi kenar Zap ve Dicle Nehirlerini, İngiliz Bayrağı ise özerk yönetimin İngiliz koruması altında olduğunu temsil ediyordu. Ezidiler ve diğer unsurların bayrak üzerinde haçı kabul etmemeleri durumunda ise meclis tarafından

61 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Government Of The State, pp. 162. Burada dikkat edilmesi gereken husus, "Asuri Devleti Projesi" nin proje halinde kalmış olmasına karşın, projede seküler yönetim tarzının anayasal güvence altına alınmasından bahsediliyor olmasıdır.

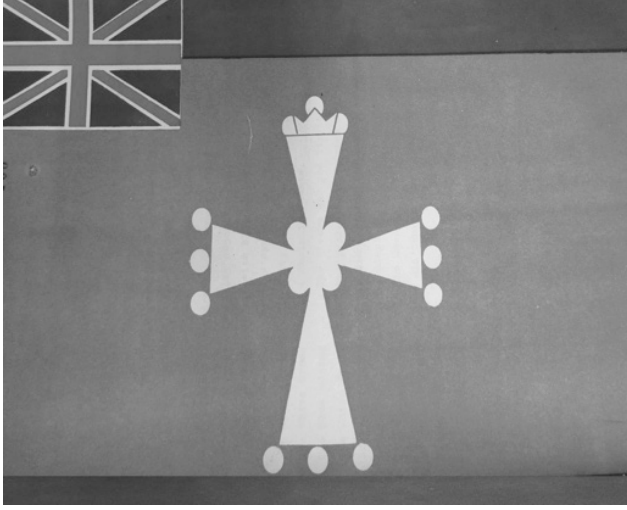
62 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Finances, pp. 165.

63 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Finances, pp. 163.

64 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, State Bank Custom Duties, pp. 164.

belirlenecek daha uygun bir sembol üzerinde anlaşma sağlanması düşünülüyordu.⁶⁵

Şekil 2: Asuri devletini temsil eden ve Ağa Petros tarafından tasarlanan bayrak.

Kaynak: PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, *Future İn Assyrians Autonomos State İn Iraq*, General Agha Petros, 15 October 1923, pp.166.

Devlet projesini geniş kapsamlı olarak İngilizlere izah ederek destek talebinde bulunan Ağa Petros projesinin sonuç kısmında şu ifadelere yer vermektedir:

"...özerk bir Asuri devletinin kurulması için yukarıdaki önerileri yaparken, bu devletin kuruluşunun ilerleyen süreçte İngiltere'nin çok faydasına olacağına ve barış ortamının tesis edilmesinde etkili olacağına

65 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Flag, pp.167. Ezidlerin Kürt olmalarına karşın inançlarının farklılığı Kürt milleti tanımlamasının dışında kalmalarında etkili bir faktördü. 1926 yılında Şeyh Said'in kardeşi Suriye ve Irak sınır hattında Sincar'da Ezidi yerleşim alanlarına seyahat ederek, Ezidlerde etnik kimliğin etkisinin Kürt isyanlarına katılımlarını sağlayacak düzeyde olmadığını belirtmişti (PRO. AIR. 23/411, No: 21-B, From Mehdi To Amin Eff. İbn-i Hassan Eff. Of Rewanduz, 19 June 1926).

inanıyorum. Böyle bir proje onaylanmadığı müddetçe Irak hükümetinin Bağdat'tan bu kadar uzak bir coğrafyayı idare ederken Türklerin geçmişte karşılaştıkları aynı zorluklarla karşılaşacaklarına inanıyorum. Evsiz halkım için bir ev ve aynı zamanda Irak için bir kalkan görevi göreceğ bir devlet kurma isteğimin açıkça anlaşılmasını istiyorum."⁶⁶

İngilizler Türk-Irak sınır sorununun halledilmesine yönelik Lozan'da görüşmelere devam ederken bu tür bir devlet projesinin Türkiye'nin doğusunda, Irak'ın ve İran'ın kuzeyinde yaşayan Kürtlerin tepkisine neden olacağı açıkça bilinmekteydi. Projenin hayata geçirilmesi durumunda, Kürt ağaları tarafından organize edilecek bölgesel bir ayaklanma çıkması ihtimali de çok yüksekti.⁶⁷ Yirmi Asuri temsilcinin imzası ile Sir Henry Dobbes'a gönderilen "Özerk Asuri Devleti Projesi", Sir Henry Dobbes'un yönetimindeki İngiliz yetkililer tarafından incelendi. Yapılan değerlendirme sonucunda İngiliz yetkililer Ağa Petros'a hitaben verdikleri cevapta, Asuri devleti kurulmasının kendilerinin yetki ve sorumluluklarını aşan bir durum olduğunu bildirerek, sorunun Irak hükümetiyle yapılacak görüşmeler ile çözüme ulaştırılması tavsiyesinde bulundular ve projeyi onaylayamayacaklarını bildirdiler.⁶⁸

Sonuç

Misyoner aktivitelerinin Irak ve İran'daki faaliyetlerine kadar Nasturiler ve Kürtler arasında huzur ortamı vardı. Misyoner aktiviteleri zaman içerisinde Nasturiler ve Kürtler arasında huzursuzlukların baş göstermesine neden olmuştu. İngilizler ve Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetleri kapsamında başlayan ilk ilişkiler, İngilizlerin Irak'ı işgal sürecinde siyasi ittifak bağlamında yoluna devam etmişti. İngiltere Irak'ı işgal süreci ile birlikte işgal bölgesinde görevli subayları aracılığı ile Kürtlere, Ermenilere ve Nasturilere devletleşme aşamasında siyasi destek verecekleri sö-

66 PRO, FO. 371/9006, No: E-10167, Government Of The State, pp. 168.

67 PRO, FO. 371/9006, No: E-10177, Station on Turkish-Iraq Frontier, 16 October 1923, pp.170.

68 PRO, FO. 371/9006, No: E-10168, Future Of Assyrians, 15 October 1923, pp.173.

zünü veriyordu. Aynı coğrafyada yaşayan üç ayrı topluma verilen destek sözü İngiltere'nin bölgede yapacağı eylemleri zorlaştırdığı gibi, toplumlar arası münasebetlerde atacağı her adımı dikkatle gözden geçirmesi gibi bir durumu da ortaya çıkarmaktaydı.

1918-1923 yılları arasında İngilizler açısından, Musul ve Kerkük'ün güvenliğinin sağlanması İngilizler ve Nasturiler arasındaki ittifak çabalarının esas kaynağını oluşturuyordu. İngilizler 1918'de Kürtler için bağımsızlık görevini üstlendikleri fikrini ortaya atarak kendilerine karşı oluşabilecek Türk-Kürt ittifakını önleme çabasındalardı. Bu durum Nasturilerin de özerklik talebiyle İngiliz temsilcilere başvurularında önemli bir etken olmuştu. İngilizler her ne kadar Nasturiler ile aynı dine mensup olsalar da kendilerine karşı Müslüman üst kimliği bağlamında oluşabilecek, Türk-Kürt ittifakını engelleyebilmek adına Nasturiler ile diyalog sürecinde daha duyarlı olma yolunu tercih ediyorlardı. Bu sebeple Ağa Petros'un sunduğu özerklik planlaması İngilizler tarafından değerlendirilse de, projenin pratikte uygulanması aşamasına geçilemiyordu. İngilizlerin bu süreçte en önemli hedefi Musul'un güvenliğinin sağlanması olup, gerek Kürtler gerekse Asurilere verilen devlet sözü ile Musul'un güvenliğinin sağlanması açısından çıkabilecek problemlerin önüne geçilmesi hedefleniyordu.

1923 yılında, Musul sorunu, Türkler ve İngilizler arasında tartışılan en önemli sorundu ve böyle mühim bir sorun tartışılırken İngiliz yetkililerin Asuri devletinin kurulmasına onay vererek Kürtlerin tepkisini çekmesi beklenemezdi. Türkiye Lozan Konferansı'nda, Irak sınır probleminin çözümüne yönelik yapılan görüşmelerde, TBMM'nin Kürtlerin savunucusu olduğu tezini öne sürerek bu iddiayı güçlendirme çabasındaydı. İngiltere ise Türk tezinin geçersizliğini ispatlamak amacıyla 1920'den itibaren azınlıkların referandum yoluyla Irak hükümetine bağlanması yönünde çalışmalar yürütüyordu. İngiltere, İsmet İnönü'nün tezine karşı, 1917'den başlamak üzere Türklerin kontrolünün zayıf olduğu Hakkâri ve Bitlis bölgelerinde Kürtlerin ve Hristiyan unsurların bağımsızlık isteklerinin devam ettiğini ve bağımsızlıklarını

elde etmek için İngiliz adaletini beklediklerini savunmaktaydı.⁶⁹ İngilizler tarafından Ağa Petros'un özerklik taleplerinin hayata geçirilmesi Türkiye'nin tezini desteklemekle birlikte İngiliz çıkarlarına herhangi bir katkı da sağlamıyordu. Bu nedenle "Asuri Devleti Projesi" İngiltere tarafından kabul edilmedi.

Ağa Petros'un İngilizlerin desteği ile özerklik elde etme girişimi, Kürtler ve Nasturiler arasındaki sosyal ve kültürel bağların kopması anlamına da geliyordu. Ağa Petros her ne kadar özerklik projesini hayata geçirememiş olsa da, Asurilerin gelecekte özerklik elde edebilecekleri düşüncesi Kürt aşiretlerin zihinlerinde canlı kalacaktı. Asuri devlet projesinin tekrar hayat bulabileceği ihtimaline önlem alma çabasının bir sonucu olarak, 1933 yılında Kuzey Irak'ta, Irak ordusunun da destek verdiği sistematik köy baskınları neticesinde 6000 Asuri'nin katledileceği "Simel Katliamı" yaşanacaktı.

69 PRO. FO. 371/9006, No: E-10449, War Office Whitehall, 22 October 1923, pp. 243-244. 2-4-297

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Emniyet Umumi (DH. EUM.) 23/113.

Dâhiliye Kalemi Mahsusa (DH. KMS.) 50/03-17.

Dâhiliye Şifre (DH. ŞFR.)104/232; 603/30; 625/59.

Public Record Office (PRO.)

Air Office (AIR.) 23/411; 20/510; 20/513.

Foreign Office (FO.) 248/382; 371/152879; 371/4191; 371/6346;
371/6369; 371/9006; 608-113.

Yayınlanmış Eserler

Altıntaş, Zeynep "1890 Yılına Kadar Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü", VII/I, Afyon: *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, s.150-183.

Şimşir, Bilal, *Kürtçülük, 1787-1923*, Ankara: Bilgi Yayınları, 4. Baskı, 2010.

Bukşpan, A.B., *Azerbaycan Kürtleri*, çev., Hejere Şamil, İstanbul: Peri Yayınları, 2007.

Hanım, Surma, *Ninovanın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şemun'un Katli*, çev: Meral Barış, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009.

Kılıç, Sami, "Asuriler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, Elazığ, 2005, s.97-106.

Kurtcephe, İsmail, "Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri", VI, Ankara: *OTAM Yayınları*, , 1995, s.249-256.

McDowell, David, *Modern Kürt Tarihi*, çev.: Neşenur Domaniç, İstanbul: Doruk Yayınları, 2004.

Levent Ayabakan

Minorsky, Viladimir ve Tomas Bois, *Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Örgün Yayınları, Aralık 2008.

Özdemir, Bülent, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, Ankara: TTK. Yayınları, 2009.

Yılmaz, Abdurrahman, " XX. Yüzyılın Başında Nesturiler Kültürleri Kürtler ve Merkezi Otorite ile İlişkileri" *Turkish Studies*, Volume 8/5 Ankara, 2013, s. 225-242.